

مقاله پژوهشی
اصل
**Original
Article**

واکاوی راهکارهای مقابله با پدیده نفاق در بیداری اسلامی با تأکید بر آموزه‌های قرآن مجید

اصغر رجبی ده‌برزوئی^۱

چکیده

هدف: یکی از ویژگی‌های بارز منافقین، مواضع فریبکارانه و متناقض آنان است که در بسیاری از آیات قرآن به آن اشاره شده است. نفاق در اصطلاح قرآن کریم عبارت است از مخالفت ظاهر با باطن آدمی که با نیت فساد و معصیت شکل می‌گیرد؛ زیرا منافق با زبان چیزی را می‌گوید، ولی نیت واقعی خود را مخفی می‌دارد تا به دیگران زیان و آسیب برساند. هدف از انجام این پژوهش، پاسخ به این پرسش بود که راهکارهای مقابله با پدیده نفاق در بیداری اسلامی با تأکید بر آموزه‌های قرآن کریم چیست. **روش:** محقق با استفاده از روش تحلیل مضمون و با نرم‌افزار مکس کیو.دی.ای، داده‌های حاصل از آموزه‌های قرآن کریم را مفهوم‌سازی کرده است. **یافته‌ها:** بر اساس این مفاهیم، مضامین اولیه (اختصاصی بودن، منحصرسازی، خبرپراکنی، خبر نادرست، هوشیاری، دانایی، پیش‌بینی، بزرگان، بلندپایگان، خرابکاری و انحطاط) و مضامین سازمان‌دهنده (ویژه‌سازی، محدودیت، سخن‌پراکنی، خبر تحریف‌شده، روشن‌بینی، دوراندیشی، عاقبت‌بینی، اغنیا، نجیب‌زادگان، فتنه‌انگیزی و تبهکاری) مضامین فراگیر به دست آمد. **نتیجه‌گیری:** با ترکیب و ادغام مضامین فراگیر نزدیک به هم، پنج بُعد مبارزه با انحصارگرایی، بصیرت‌افزایی، مقابله با شایعه‌سازی، جلوگیری از اشرافیت و پیشگیری از ترویج فساد و توطئه استخراج شد.

واژگان کلیدی: آموزه‌های قرآن، انحصارگرایی، بیداری اسلامی، پدیده نفاق، شایعه‌سازی.

❖ تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۹/۱۸؛ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۲/۱۵

^۱. استادیار گروه معارف، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران شمال. تهران، ایران.

asgharrajabi021@gmail.com

الف) مقدمه

یکی از خطراتی که همواره اسلام را در طول ۲۳ سال نبوت پیامبر اکرم (ص) تهدید می کرد، مسئله نفاق بود. نفاق یکی از جلوه های رفتار دوگانه انسانی است؛ حالتی است که از آن به دورویی تعبیر می شود و بر خلاف چهره ظاهری که به چشم می آید، چهره ای دیگر در پس آن نهان شده که چهره حقیقی فرد است. منافقین با قدرت یافتن اسلام، بر قدرت خویش افزودند و با شکل گیری اولین حکومت اسلامی در مدینه النبی، به عنوان مهم ترین تهدید داخلی در برابر اسلام قد علم کردند. منافقین بر خلاف آنچه می گویند، به خداوند اعتقاد راسخی ندارند و بر همین اساس، به احکام دینی تنها از روی مصلحت پایبندند؛ در ظاهر و محیط عموم، متدین اند و در خلوت و حریم خصوصی، مشرک؛ در حضور مؤمنان، خداوند را تکریم می کنند و در محافل خود به تمسخر می گیرند. پس از پیروزی تدریجی مسلمانان بر مشرکان و کفار و تکوین و شکل گیری حکومت اسلامی به رهبر پیامبر اسلام (ص)، به تدریج پدیده نفاق در جامعه اسلامی به وجود آمد. حکومت اسلامی و جامعه مسلمانان از ابتدا تا به امروز با این پدیده اجتماعی - سیاسی دست و پنجه نرم کرده است (حسینی و همکاران، ۱۴۰۰: ۲۲۹). امام خامنه ای در توصیف ویژگی های منافقین زمان پیامبر اکرم (ص) اشاره می کنند که: منافقین در داخل مردم بودند؛ کسانی که به زبان ایمان آورده بودند، اما در باطن ایمان نداشتند؛ مردمان پست، معاند، تنگ نظر و آماده همکاری با دشمن، منتها سازمان نیافته» (بیانات در خطبه های نماز جمعه تهران، ۱۳۸۰/۰۲/۲۸). عمده ترین سبب در ایجاد چنین حالت و روحیه ای، شرایط حاکم بر جامعه است تا چهره ای بر خلاف واقعیت شخصیتی خود ارائه دهد و در پس این چهره دروغین در جامعه حضور یابد و از فواید حضور و شهروندی بهره مند شود، بی آنکه هزینه های شهروندی را به درستی بپردازد. یکی از ویژگی های بارز منافقین، مواضع فریبکارانه، متناقض و چندچهرگی آنان است که در بسیاری از آیات قرآن نیز به آن اشاره شده و آن را مذموم دانسته است (ناصری کریموند و جمشیدی حسن آبادی، ۱۳۹۵: ۴۰). قرآن کریم می فرماید: «و چون به اهل ایمان برسند گویند: ما ایمان آوردیم؛ و وقتی با شیاطین خود خلوت کنند گویند: ما با شما ایم، جز این نیست که مسخره می کنیم» (بقره: ۱۴). قرآن کریم پخش شایعات از منافقین را مذمت می کند؛ زیرا بسیار می شود که اخبار بی اساس و از طرف دشمن به منظورهای خاصی جعل می شود و اشاعه آنها به زیان مسلمانان تمام می شود (محقق، ۱۳۶۱: ۶۵۰). خداوند متعال در این خصوص به پیامبر (ص) می فرماید: «البته اگر منافقان و آنان که در دلهایشان مرض است و هم آنها که در مدینه تبلیغات سوء می کنند دست نکشند، ما

واکاوی راهکارهای مقابله با پدیده نفاق در بیداری ... ♦ ۱۶۷

هم تو را بر آنها برانگیزیم که از آن پس جز اندک زمانی در مدینه در جوار تو زیست نتوانند کرد» (احزاب: ۶۰). قرآن کریم هدف از خرابکاری و جنگ روانی منافقین را چنین تبیین می‌کند: هدف آنها ایجاد دلهره و اضطراب در جامعه است تا با این کار روحیه عمومی تضعیف و یأس بر جامعه حاکم شود تا اعتماد عمومی نسبت به مسئولان سلب شود که نتیجه آن، فاصله بین حاکمیت و مردم است. قرآن کریم می‌فرماید: «و در آن وقت طایفه‌ای از آن کفار و منافقان دین گفتند: ای یثربیان! دیگر شما را جای ماندن نیست، بازگردید. و در آن حال، گروهی از آنها از پیغمبر اجازه خواسته و می‌گفتند: خانه‌های ما دیوار و حفاظی ندارد؛ در صورتی که خانه‌هایشان بی حفاظ نبود و مقصودشان جز فرار نبود» (احزاب: ۱۳). یکی دیگر از ویژگی‌های منافقین، جاسوسی و فتنه‌گری است. در واقع؛ قرآن یکی از عوامل فساد در جامعه را اشرافی‌گری در جامعه می‌داند (مکارم شیرازی، ۱۳۷۴، ج ۱۲: ۶۱). منافقین در آیات قرآن کریم، فرصت طلب و سوءاستفاده‌گر معرفی شده‌اند و بر این اساس، عملیات مسلحانه را در برنامه‌های خود قرار دادند: «منافقان آنانی‌اند که نگران و مراقب حال شمایند، چنانچه برای شما فتح و ظفری پیش آید (برای اخذ غنیمت) گویند: نه آخر ما با شما بودیم» (نساء: ۱۴۱) و اکثش قرآن به پدیده نفاق، حاوی درسها و نکته‌های پندآموزی است که باید در همه دوره‌ها مورد توجه مؤمنان قرار گیرد که البته فرو نشاندن جو التهاب و متوجه ساختن مسئولیت گناه به تهمت‌زنندگان و مبارزه با توطئه‌گران است که به طور مجزا بررسی می‌شود.

۱. اهمیت و ضرورت پژوهش

قرآن کتاب هدایتی است که شفاعت‌بخش آحاد بشر بوده است و در راستای نیل جامعه انسانی به کمال اخلاقی، استوارترین راه‌های تکامل را پیش پای انسان می‌نهد. تأثیرات شوم منافقین در بدنه جامعه اسلامی در هر برهه‌ای که حاکمیت دینی برقرار شده و همچنین شباهت‌های ملموس در عملکردها و شعارهای اهل نفاق در همه زمانها وجود داشته است (بزرگ‌زاده، ۱۳۸۷: ۵۸). منافقین یکی از خطرناک‌ترین دشمنان دین اسلام و پیامبر (ص) بودند. منافقین ضمن پنهان داشتن کفر و تظاهر به اسلام، با تولید بدعت‌های مختلف و تبلیغ و ترویج آن بین مسلمانان، موجب تردید در دین و سستی ایمان مسلمانان می‌شدند و با این کار می‌خواستند تا انهدام دین پیش بروند. ولی خداوند، خود محافظ و نگهبان دین و قرآن و پیامبر خود بود و این موضوع را به کرات در آیات مختلف بیان فرموده است. علت اینکه در کتب آسمانی پیشین کمتر پدیده نفاق مطرح شده، اما قرآن بیشتر به این مسئله پرداخته است، پیچیده شدن انسان نسبت به گذشته است (مطهری، ۱۳۹۰، ج ۲۵: ۲۰۴). نخستین بار حضرت علی (ع) با استناد به

قرآن، واژه نفاق را به معنای شخص دو رو و به معنای کسی که گفتار او با آنچه در دل دارد مخالف است، به کار برده است (شاه‌محمدی و همکاران، ۱۴۰۰: ۱۴۵). هدف از انجام این پژوهش، پاسخ به این پرسش است که راهکارهای مقابله با پدیده نفاق در بیداری اسلامی با تأکید بر آموزه‌های قرآن کریم چیست؟

۲. پیشینه پژوهش

در باب واکاوی راهکارهای مقابله با پدیده نفاق، از لحاظ نظری و تحقیقاتی، پیشینه مرتبطی در بیداری اسلامی مشاهده نشد؛ با این وجود، پژوهشهایی برخی از متغیرهای پژوهش را به صورت مجزا واکاوی کرده‌اند که در جدول ۱ به آنها اشاره شده است.

جدول ۱: پیشینه پژوهش

نویسندگان - روش	اهداف یا سؤالات اصلی	مهم‌ترین یافته‌ها
بنی‌صفر (۱۴۰۱) روش توصیفی تحلیلی	زمینه‌ها و شیوه مبارزه با نفاق از نظر قرآن کریم	نتایج نشان می‌دهد که قرآن کریم در ارتباط با موضوع نفاق، با برنامه‌ریزی و به صورت گام به گام و متناسب با شرایط زمانی و فکری موجود در جامعه، به طی مراحل می‌پردازد. این مراحل شامل موارد ذیل است: تشخیص و مسئله‌شناسی، فرهنگ‌سازی، تبلیغ گفتمان جدید، بیان پیامدهای نفاق و شیوه برخورد با منافقان.
شاه‌محمدی و همکاران (۱۴۰۰) روش توصیفی تحلیلی	بررسی بینامتنی رابطه نفاق و ریا در قرآن و نهج‌البلاغه	یکی از روابط بین «ریا» و «نفاق» آن است که شخص ریاکار ظاهرش را بر خلاف باطن خود می‌نماید تا مردم را بفریبد. پس در این حالت، ریاکاری نام دیگر پیدا می‌کند که همان دورویی و نفاق است.
پیران‌پور و بلوکی (۱۳۹۹) روش توصیفی تحلیلی	راهکارهای درمان نفاق در خانواده بر اساس آموزه‌های اسلامی	این مقاله در قسمت اول به راهکارهای اعتقادی-اخلاقی همچون: خداشناسی، تکلیف‌شناسی و پیامد شناسی پرداخته است؛ زیرا اگر شخص خودش را بشناسد، تذکرات انسانی در دل او رسوخ می‌کند و بعد به تکالیف خود واقف می‌شود و اگر از انجام تکالیف سر باز زند، عواقب بدی در انتظار اوست و در قسمت دوم، به راهکارهای رفتاری نفاق همچون: یاد خدا، حرکت بر اساس یک خط فکری، قصه‌گویی،

واکاوی راهکارهای مقابله با پدیده نفاق در بیداری ... ۱۶۹

تماشای فیلمهای عبرت‌آمیز و شرکت در نماز جمعه و جماعت اشاره شده است.		
از بین مؤلفه‌های مواجهه با منافقین در آیات منتخب، مدل اعتقادمحور به عنوان مدل مطلوب اقناع افکار عمومی استخراج شد که شامل مؤلفه‌های مختلفی است.	مدل اقناع افکار عمومی در قرآن کریم؛ مطالعه موردی مواجهه با منافقین	افتخاری و کاظمی (۱۳۹۶) روش نیسینی و با قرار دادن مدل ELM
ظهور اولیه نفاق در صدر اسلام با مفهومی که در فرهنگ اسلامی رقم خورده است، از موضوعاتی است که عده‌ای از علمای عامه را به اثبات ادعای خود مبنی بر پیدایش اولیه آن در مقطعی خاص از بعثت پیامبر اسلام (ص) وادار کرده است.	پیدایش پدیده نفاق در اسلام از منظر قرآن	میرزایی (۱۳۸۹) مدل کمی تحلیل SWOT
اهل نفاق انگیزه‌های مختلفی داشته‌اند و عوامل گوناگون منشأ نفاق و رفتار منافقانه است و کوشش شده تا بر پایه کتاب الله و روایات معصومین (ع) به بخشی از این گونه عوامل و رفتارها اشاره شود.	نفاق و منافقین از منظر قرآن	بزرگ‌زاده (۱۳۸۷) توصیفی تحلیلی

همان‌طور که در جدول دیده می‌شود، پژوهشهایی در خصوص پدیده نفاق صورت گرفته است؛ اما مقاله پیش رو، با تأکید بر آموزه‌های قرآن کریم به بررسی راهکارهای مقابله با پدیده نفاق در بیداری اسلامی می‌پردازد.

۳. چارچوب مفهومی

یک) نفاق

نفاق اسمی اسلامی است که عرب، معنی مخصوص آن را که پنهان کردن کفر و اظهار ایمان بوده است، نمی‌داند؛ هر چند که اصل این لغت معروف بود (ابن منظور، ۱۴۱۴: ۳۵۹). منافق با زبان چیزی را می‌گوید، ولی نیت واقعی خود را مخفی می‌دارد تا به دیگران زیان و آسیب برساند (حسینی، ۱۳۷۶: ۲۴). به عبارت دیگر؛ منافق کسی است که ظاهر و باطن او یکی نباشد و دو رو باشد. در اصطلاح، نفاق معنی وسیعی دارد و هر گونه دوگانگی ظاهر و باطن را در بر می‌گیرد. به همین علت، هر فرد دو رو را در هر مقوله‌ای می‌توان منافق نامید (ابن فارس، ۱۴۲۲: ۴۵۴). شهید مطهری می‌گوید: انسان هر چه از نظر تمدن پیش می‌رود، قدرت نفاق بیشتری می‌یابد و هر چه انسان بدوی‌تر باشد، نفاقتش کمتر است. بر خلاف حیوانات که معمولاً یا اکثریت، قدرت بر نفاق ندارند؛ انسان چون موجود تکامل‌یافته‌تری است، قدرت زیادی بر

مصنع و ظاهر سازی دارد (مطهری، ۱۳۹۵، ج ۱: ۱۵۱). یکی از خطراتی که همواره اسلام را در طول دوران ۲۳ ساله نبوت پیامبر اعظم (ص) تهدید می کرد، مسئله نفاق بود. منافقین با قدرت یافتن اسلام، بر قدرت خویش افزودند و با شکل گیری اولین حکومت اسلامی در مدینه النبی، به عنوان مهم ترین تهدید داخلی در برابر اسلام قد علم کردند.

دو) قرآن کریم

قرآن، کلام خدا و کتاب آسمانی مسلمانان است که به وسیله جبرئیل به حضرت محمد (ص) وحی شد. مسلمانان محتوا و الفاظ قرآن را نازل شده از سوی خداوند می دانند؛ همچنین معتقدند قرآن معجزه و نشانی پیامبری حضرت محمد (ص) و آخرین کتاب آسمانی است. این کتاب بر معجزه بودن خود تأکید کرده و دلیل اعجازش را آن دانسته است که کسی نمی تواند مانندی برای آن بیاورد. وجه نامگذاری این کتاب مقدس به قرآن، آن است که این کتاب، جامع فوائد و آثار تمامی کتب آسمانی است، بلکه جامع آثار تمامی علوم است (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲، ج ۱: ۴۰۲). قرآن در آیات مختلف به سازش منافقین با دشمنان اسلام اشاره دارد و بدین وسیله به پیامبر اسلام هشدار می دهد تا بتواند در مقابل این توطئه ها بایستد و به قدرت خداوند، هدف خود را به خوبی انجام دهد.

سه) بیداری اسلامی

بیداری اسلامی، جریانی است که یکی از مهم ترین تحولات سیاسی و بین المللی قرون اخیر است (آرای، ۱۴۰۱: ۱۳۳). بیداری اسلامی به مجموعه تحولات فکری، اجتماعی و سیاسی جوامع اسلامی در جهت بازگشت به حاکمیت قرآن، سنت و ارزشهای اسلامی در زندگی سیاسی و اجتماعی و ساخت تمدن اسلامی اطلاق می شود (رکابیان و پورحسن، ۱۴۰۱: ۶۲). بیداری اسلامی به معنای بازگشت به اصالت و ریشه هاست؛ یعنی نقطه انحراف را پیدا کنیم و برای تصحیح آن تلاش مضاعف داشته باشیم.

ب) روش پژوهش

در این پژوهش با توجه به ضرورت استنباط از مهم ترین منبع اسلامی در باب مقابله با پدیده نفاق (قرآن کریم)، ابتدا روش اسنادی و مطالعه نظری به کار گرفته شد. در ادامه از بین راهبردهای متنوع پژوهش کیفی، از راهبرد تحلیل مضمون با سبک اترید-استرلینگ بهره برده شده است (حکاک و همکاران، ۱۳۹۹: ۱۲). این پژوهش بر حسب نوع داده های استفاده شده، کیفی؛ بر حسب نتیجه، توسعه ای و بر حسب هدف، پژوهشی-اکتشافی است. این تحقیق از نوع تحقیقات نظری است که در آن محقق بدون داشتن یک هدف کاربردی خاص، صرفاً

برای توسعه دانش به مطالعه می‌پردازد. برای انجام نظام‌مند مراحل تحلیل مضمون، از نرم‌افزار مکس کیو.دی.ای^۱ که یک نرم‌افزار تحلیل کیفی است، استفاده شد. واحد تحلیل در این پژوهش، آموزه‌های قرآن مرتبط با راهکارهای مقابله با پدیده نفاق می‌باشد. تلاش شده است با رویکرد استقرایی، داده‌های مرتبط استخراج و در قالب جدول ارائه شود و سپس مفاهیم مرتبط توسط عبارتی کوتاه و توصیف‌کننده (کد) بیان شده است.

ج) یافته‌های پژوهش

با بررسی و مطالعه دقیق آموزه‌های قرآن کریم، در مرحله اول کدهایی استخراج شد. سپس با ترکیب و مقایسه مستمر کدها، ۱۱ مقوله فرعی شکل گرفت و پس از بررسی و سنخ‌سنجی مؤلفه‌ها و با توجه به حوزه راهکارها و پیشینه و ادبیات پدیده نفاق، پنج مقوله اصلی راهکارهای مقابله با آن در قرآن کریم، شامل مبارزه با انحصارگرایی، بصیرت‌افزایی، مقابله با شایعه‌سازی، جلوگیری از اشرافیت و پیشگیری از ترویج فساد و توطئه، طراحی شد. برای سنجش پایانی پژوهش، نمونه‌هایی از متن تحلیل، انتخاب و مجدد کدگذاری شد. برای حصول اطمینان از اعتبار و روایی پژوهش، علاوه بر بررسی مقوله‌ها و شاخصها، نظرات و رهنمودهای برخی از استادان دانشگاه نیز لحاظ شد. در نهایت، مقوله‌های اصلی در قالب شبکه مقوله‌ها با یکدیگر مرتبط شدند و بدین ترتیب، الگوی مفهومی راهکارهای مقابله با پدیده نفاق در بیداری اسلامی با تأکید بر آموزه‌های قرآن کریم استخراج شد.

جدول ۲: بخشی از مضامین اصلی استخراج شده از راهکارهای مقابله با پدیده نفاق در

بیداری اسلامی با تأکید بر آموزه‌های قرآن کریم

آموزه‌های قرآن کریم (متن/مضمون)	مضمون اولیه (اصلی)	مضمون سازمان‌دهنده
(منافقین) کسانی که طلا و نقره را گنجینه و ذخیره می‌کنند و در راه خدا انفاق نمی‌کنند، آنها را به عذابی دردناک بشارت ده. (توبه: ۳۴)	اختصاصی بودن - منحصرسازی	ویژه‌سازی - محدودیت
ای اهل ایمان! اگر یک انسان فاسد و بی‌تقوا برایتان خبری آورد، خبرش را بررسی و تحقیق کنید تا مبدا از روی ناآگاهی عده‌ای را آسیب برسانید و پس از آن از آن کردار خود پشیمان شوید. (حجرات: ۶)	خبرپراکنی - خبر نادرست	سخن پراکنی - خبر تحریف‌شده

آموزه‌های قرآن کریم (متن/مضمون)	مضمون اولیه (اصلی)	مضمون سازمان دهنده
تا برای هر بنده‌ای که [با اندیشیدن در نظام هستی] به سوی خدا بازمی‌گردد، مایهٔ بینایی و یادآوری باشد. (ق: ۸)	هوشیاری - دانایی - پیش‌بینی	روشن‌بینی - دوراندیشی - عاقبت‌بینی
و همین‌گونه ما در هیچ مجتمعی پیش از تو (نیز، پیامبر) بیم‌دهنده‌ای نفرستادیم، جز اینکه مردمان خوشگذران آنها گفتند: ما پدرانمان را بر آیینی یافته‌ایم و ما بر پی آنها رهرویم. (زخرف: ۲۳)	بزرگان - بلندپایگان	اغنيا - نجیب‌زادگان
آنها که دوست دارند اشاعهٔ فحشا شود، در دنیا و آخرت مجازات شدید دارند. (نور: ۱۹)	خرابکاری - انحطاط	فتنه‌انگیزی - تبهکاری

جدول ۳: مضامین سازمان‌دهندهٔ مرتبط با راهکارهای مقابله با پدیدهٔ نفاق در بیداری اسلامی با تأکید بر آموزه‌های قرآن کریم

ردیف	مضامین سازمان‌دهنده	آیات مربوط به پدیدهٔ نفاق
۱	ویژه‌سازی	نساء: ۵؛ بقره: ۱۹۸؛ توبه: ۱۱۱؛ کهف: ۳۴؛ بقره: ۱۸۸؛ نساء: ۶
۲	محدودیت	آل عمران: ۷۵؛ مائده: ۱؛ نساء: ۵؛ انعام: ۱۵۲؛ اسراء: ۳۴؛ کهف: ۸۲
۳	سخن‌پراکنی	اسراء: ۳۶؛ یس: ۶۴؛ نور: ۱۹؛ احزاب: ۶۰؛ نساء: ۸۳
۴	خبر تحریف شده	ذاریات: ۱۰؛ نور: ۲۵؛ احزاب: ۶۱؛ آل عمران: ۱۴۴؛ نجم: ۲۸
۵	روشن‌بینی	ق: ۸؛ نمل: ۱۳؛ آل عمران: ۱۳؛ اعراف: ۱۷۹؛ لقمان: ۱۲
۶	دوراندیشی	زمر: ۱۷؛ طه: ۸۷؛ رعد: ۱۶؛ آل عمران: ۱۹۰؛ اعراف: ۲۰۱
۷	عاقبت‌بینی	اعراف: ۲۰۳؛ فرقان: ۷۳؛ یونس: ۴۳؛ فصلت: ۵۲
۸	اغنيا	قصص: ۷۷؛ اعراف: ۳۲؛ مائده: ۸۷؛ هود: ۱۱۶؛ واقعه: ۴۵
۹	نجیب‌زادگان	اعراف: ۳۱؛ سباء: ۳۴؛ اسراء: ۱۶؛ زمر: ۸؛ ابراهیم: ۳
۱۰	فتنه‌انگیزی	بقره: ۱۱؛ مائده: ۵؛ هود: ۱۱؛ اعراف: ۷؛ رعد: ۱۳
۱۱	تبهکاری	بقره: ۲۷؛ مائده: ۶۴؛ شعراء: ۲۶؛ بقره: ۲۰۵؛ بقره: ۲۰۶

واکاوی راهکارهای مقابله با پدیده نفاق در بیداری ... ♦ ۱۷۳

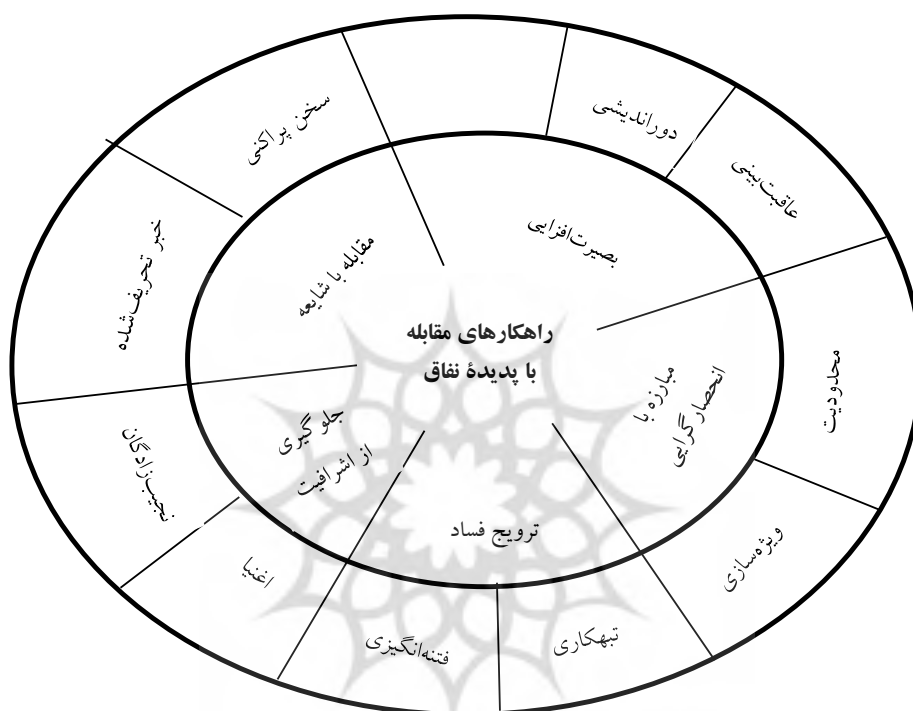
جدول ۴: مضامین فراگیر در راهکارهای مقابله با پدیده نفاق در بیداری اسلامی با تأکید بر آموزه‌های قرآن کریم

مضامین سازمان‌دهنده	مضامین فراگیر	راهکارهای مقابله با پدیده نفاق در بیداری اسلامی با تأکید بر آموزه‌های قرآن کریم
ویژه‌سازی - محدودیت	مبارزه با انحصارگرایی	
سخن‌پراکنی - خبر تحریف‌شده	مقابله با شایعه‌سازی	
اغنيا - نجیب‌زادگان	جلوگیری از اشرافیت	
روشن‌بینی - دوراندیشی - عاقبت‌بینی	بصیرت‌افزایی	
فتنه‌انگیزی - تبهکاری	پیشگیری از ترویج فساد و توطئه	

۱. ترسیم الگو

بعد از مراحل کدگذاری، انتخاب مضامین اصلی و سازمان‌دهنده و فراگیر، ترسیم الگوی راهکارهای مقابله با پدیده نفاق در بیداری اسلامی با تأکید بر آموزه‌های قرآن کریم در شکل ۱، ارائه شده است.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

شکل ۱: مدل راهکارهای مقابله با پدیده نفاق در بیداری اسلامی با تأکید بر آموزه‌های قرآن کریم

۲. راهکارهای مقابله با پدیده نفاق در بیداری اسلامی با تأکید بر آموزه‌های قرآن کریم

با تدبّر در آیات قرآن کریم، عواملی برای منافقان بیان شده است. از عوامل پیدایش نفاق از دیدگاه قرآن کریم می‌توان به طمع، ترس، تعصب، سرگردانی و بی‌تفاوتی، تفرقه‌افکنی میان مؤمنان و ایجاد انحراف در برنامه انبیا اشاره کرد (قاضی زاده و طبسی، ۱۳۸۷: ۱۶۸). قرآن کریم راهکارهایی را برای مقابله با پدیده نفاق در نظر گرفته است که محقق با روش تحلیل مضمون، الگوی مفهومی آن را استخراج کرد؛ این مفاهیم عبارتند از: مبارزه با

انحصارگرایی، بصیرت‌افزایی، مقابله با شایعه‌سازی، جلوگیری از اشرافیت و پیشگیری از ترویج فساد و توطئه.

یک) مبارزه با انحصارگرایی

طبقه‌گرایی و خودبرتربینی موجب می‌شود که برخی حقوقی انحصاری برای خود قابل شوند و دیگران را از حقوق خود محروم سازند و بر آنان ظلم و ستم ورزند. همچنین انحصار، محدودیتهایی برای دیگران ایجاد می‌کند و آزادی عمل و فکر و عقیده را از آنان سلب می‌کند و اقتصاد افراد و جامعه را با آسیب و اختلال جدی مواجه می‌سازد. هدف اولیه مبارزه با انحصار، جلوگیری از شکل‌گیری کارتل‌های بزرگ تجاری و هرگونه اقدام دیگری است که باعث ایجاد محدودیتهایی به سود اشخاص خاص در حوزه تجارت و کسب‌وکار می‌شود. هدف دیگر مبارزه با انحصارگرایی، ادغام یا خرید مالکیت شرکتها و بنگاههایی است که وجود آنها ممکن است رقابت سالم را به مخاطره اندازد. به طور کلی این قانون و تبصره‌ها و متمم‌های آن، با هرگونه انحصارطلبی در حوزه‌های مختلف کسب‌وکار و شکل‌گیری قدرتهای انحصاری در این حوزه‌ها جلوگیری می‌کند. در این جامعه اگر بی‌اعتمادی‌ها، انحصارطلبی‌ها، بی‌عدالتی‌ها و حق‌تلفی‌ها، زورگویی‌هایی بوده و اگر نزاعها و جنگها و خونریزی‌هایی بوده، بدون تردید، بخش عمده آن ناشی از تعصبات قومی بوده است. این گرایشهای قومی و تعلقات قبیله‌ای زمانی مشکل‌آفرین می‌شود که گرایشهای قومی و تعلقات قبیله‌ای اقوام و قبایل دیگر را نادیده می‌گیرد و یکه‌تازی می‌کند، به انحصارطلبی می‌گراید و سبب نقض کرامت و شرافت و حقوق دیگران می‌شود و باعث بی‌عدالتی و حق‌تلفی می‌شود و به نحوی، ارزشهای انسانی و اخلاقی متعالی و برتر را تحت‌الشعاع قرار می‌دهد و حتی به کرامت‌زدایی از دیگران و فاصله‌گیری نسبت به دیگران منجر می‌شود.

اسلام برای جلوگیری از جابه‌جایی ثروت در دست افراد و گروه‌های خاص، اقدامهای اساسی در نظر گرفته است و از پیدایش ثروتهای حرام جلوگیری می‌کند. بر این اساس می‌کوشد با اصلاح مقرراتی که انحصارهایی در فعالیتهای اقتصادی به وجود آورده یا خواهند آورد و با رعایت موارد پیش‌بینی شده در قانون اساسی و مصالح کشور، عدالت اقتصادی را تحقق بخشد و از انحصارگرایی پیشگیری کند. انحصارگرایی یکی دیگر از ویژگی‌های منافقین است. اموال و امکانات عمومی برای بهره‌برداری و استفاده همه مردم است. کسانی که این منابع را به خود یا نزدیکانشان اختصاص می‌دهند، در حقیقت

انحصارگرا می‌باشند. وقتی انسان در فعالیتهای اقتصادی فقط به دنبال حداکثر کردن سود مادی شخصی خود باشد، تحقق آن در فعالیتهای اقتصادی با اختصاص امکانات اقتصادی به خود و محروم کردن دیگران همراه می‌شود (عالمیان و همکاران، ۱۴۰۲: ۱۱). خداوند متعال در قرآن کریم در این خصوص می‌فرماید: «وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يَنْفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ» (توبه: ۳۴)؛ کسانی که طلا و نقره را گنجینه و ذخیره می‌کنند و در راه خدا انفاق نمی‌کنند، آنها را به عذابی دردناک بشارت ده.

دو) بصیرت‌افزایی

خداوند متعال در این خصوص می‌فرماید: «تَبَصَّرْهُ وَذَكَرَىٰ لِكُلِّ عَبْدٍ مُنِيبٍ» (ق: ۸)؛ تا برای هر بنده‌ای که [با اندیشیدن در نظام هستی] به سوی خدا باز می‌گردد، مایه بینایی و یادآوری باشد. بصیرت در آموزه‌ها و فرهنگ قرآنی، حالتی است که به انسان توانایی درک درست حقایق و تحلیل واقعیتهای را می‌دهد (غریبان روزبهانی و شیخ حسینی، ۱۴۰۱: ۳۰۱). در باب تعریف اصطلاحی بصیرت نیز با بررسی کاربردهای قرآنی ماده بصر و تفکیک اشتقاقهای آن در دو معنای بینایی حسی و بینایی قلبی، بصیرت را باید به همان بینایی قلب معنا کرد. در این تعریف، بینایی قلب، مرتبه‌ای بالاتر از بینایی و روشنائی چشم بوده و به گونه‌ای است که شخص می‌تواند حق را از باطل تشخیص داده و سپس واکنش مثبت از خود نشان دهد. (مهری، ۱۳۹۷: ۱۰۱)

در هر مکتب یا جامعه‌ای، برخی از پیروان به تدریج از افکار و روحیه انقلابی‌گری عدول کرده، صف خود را از صف انقلابی‌ها جدا می‌کنند. این افراد و جریانها که طیف وسیعی را شامل می‌شوند، رویگردانی خود را از توده مردم پنهان می‌دارند تا همچنان بتوانند با سوءاستفاده از اعتماد سابق آنان، به اهداف و منافع خویش دست یابند. بصیرت؛ یعنی شناخت زمان و مکان، که این امر از نیازهای اساسی امروز است تا دشمن نتواند در جامعه اسلامی نفوذ کند. داشتن بصیرت، همان عملکرد جهادی است تا با آگاهی از اجرای مأموریت و دفاع از اسلام و انقلاب، به مرور با بصیرت‌افزایی بتوانیم جنگ نرم دشمنان را خنثی کنیم. شناخت دشمن از ضروریات اولیه هر مبارزه است و از طریق آن می‌توان بقای خود و جامعه را تضمین کرد و در طول تاریخ جوامع، تمام شکست‌ها ناشی از بی‌توجهی مسئولان به مردم بوده است.

بصیرت به معنای آگاهی همه‌جانبه و عمیق به امور، بینایی دل و روشن‌بینی می‌باشد و در قرآن و روایات، به ویژه در نهج‌البلاغه بر آن بسیار ترغیب و تأکید شده است (اخوان مقدم، ۱۴۰۰: ۱۴۰۰).

واکاوی راهکارهای مقابله با پدیده نفاق در بیداری ... ♦ ۱۷۷

۱۵). در تفاسیر آمده است که: ملائکه به صورت آدمیان، به مقدمه صف لشکر مؤمنان می‌رفتند و می‌گفتند: بشارت باد که شما غالب شدید و خدای تعالی ناصر شماست. مردانه باشید که دشمنان شما قلیل‌اند و نصرت با شما خواهد بود (شاه‌عبدالعظیمی، ۱۳۶۳، ج ۴: ۳۰۴). امام علی(ع) نیز کسی را شخص بصیر می‌داند که فریب ظواهر امور را نمی‌خورد و سرانجام هر کاری را پیش از اقدام به آن می‌کاود. بر همین اساس است که امیرالمؤمنین(ع) در خطبه‌ای پس از معرفی شروط لازم برای خلیفه و لزوم مجازات مخالفان، می‌فرماید: باب جنگ بین شما و کسانی که رو به قبله نماز می‌خوانند، باز شده است و این پرچم مبارزه را جز افراد آگاه و بااستقامت و عالم به جایگاه حق به دوش نمی‌کشند. (نهج‌البلاغه، خطبه ۱۷)

سه) مقابله با شایعه‌سازی

شایعه معمولاً در ارتباطات کلامی، خواسته یا ناخواسته و آگاهانه یا ناآگاهانه به وجود می‌آید و به عنوان یکی از ابزارهای پنهان تبلیغ از طریق تأثیرگذاری بر افکار عمومی، قادر است افکار را به سمت و سوی اهداف شایعه‌سازان سوق داده و برای نیل به اهداف نامشروع بسیج کند و آثار ناگواری را در حوزه‌های مختلف سیاسی، اقتصادی، اعتقادی، اخلاقی، نظامی و امنیتی بر پیکره جوامع بشری فرود آورد (معارف و همکاران، ۱۳۹۳: ۱۰۸). شایعه، خبر یا اطلاعی غیر موثق است که اعتبار خود را از تواتر و شیوع خود می‌گیرد و شایعه‌پذیران بر این باورند که چون همه می‌گویند، پس صحت دارد. شنونده شایعه نیز بدون دلیل و مدرک و فقط به دلیل شیوع و تواتر آن، شایعه را می‌پذیرد و شبه‌واقعیت را واقعیت می‌پندارد و اخبار دروغ را راست تلقی می‌کند. پاسخگویی به شبهات از نیازهای جامعه امروز ماست که طبق حدیث ثقلین، رجوع بر قرآن و معارف اهل بیت را می‌طلبد؛ لذا شناخت و بررسی شبهات، آسیبهای آن و همچنین پیشگیری از گسترش و رفع آن حائز اهمیت است. اطلاع‌رسانی به طبقات و اقشار مختلف مردم جامعه توسط دستگاههای حکومتی، مسئولان و افراد و گروه‌های صاحب نظر، در رابطه با موضوعات مهم و مبتلا به جامعه، نقش مهمی در پیشگیری از تولید و رواج شایعات و اخبار بی‌اساس دارد؛ زیرا بسیاری از شایعات در بستر ابهام و فقر اطلاعاتی افراد جامعه شکل می‌گیرند.

خداوند متعال در قرآن کریم در این خصوص می‌فرماید: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَأٍ فَتَبَيَّنُوا أَن تُصِيبُوا قَوْمًا بِجَهَالَةٍ فَتُصْبِحُوا عَلَىٰ مَا فَعَلْتُمْ نَادِمِينَ» (حجرات: ۶)؛ ای اهل ایمان! اگر یک انسان فاسد و بی‌تقوا برایتان خبری آورد، خبرش را بررسی و تحقیق کنید تا مبادا از روی ناآگاهی، عده‌ای را آسیب برسانید و پس از آن از کردار خود پشیمان شوید. این

آیه شریفه نشان می‌دهد که دروغ‌پردازی و شایعه‌سازی و خبر کذب منتشر کردن، کار آدمهای فاسد و فاسق و منافق است و مؤمنان نباید به اخبار آنها توجه کنند و تا بررسی و تحقیق نکردند، خبری از آنها نپذیرند و باور نکنند؛ چون در شایعات معمولاً حقوق اجتماعی عده‌ای پایمال می‌شود و به حیثیت افراد بی‌گناهی خدشه وارد می‌شود و اگر کسی اهل ایمان باشد و شایعات را دامن بزند، پس از آنکه حقیقت روشن شد و فهمید که اشتباه کرده است، نادم و پشیمان می‌شود و بسیاری از اوقات این پشیمانی دیگر سودی ندارد و قابل جبران نیست.

چهار) جلوگیری از اشرافیت

مفهوم اشرافی‌گری در قرآن، مفهومی است که مفاهیمی چون اتراف و تکاثر را در درون خود دارد. راغب اصفهانی تکاثر و مکاثره را مترادف هم و به معنای رقابت و پیشی گرفتن از دیگران در جمع مال و ثروت‌اندوزی و عزت‌طلبی دانسته است (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲: ۳). تکاثر در اصطلاح، علاقه مفراط به زیاده‌خواهی‌های دنیوی و متعلقات آن، از مال و ملک و خواسته‌های نفسانی و نظایر آن است که با خود، حرص‌ورزی و تحمل زحمات و مشقات فراوان را به همراه دارد. اشرافی‌گری بیش از آنکه مربوط به دارا بودن امکانات مادی باشد، حالتی درونی است که با فرهنگ افراد مرتبط است، نه تمکن مالی آنها و ممکن است در افراد ثروتمند، متوسط یا حتی فقیر وجود داشته باشد. افرادی که روحیه اشرافی‌گری دارند، نوعاً با جلوه‌هایی مانند تجملات که معمولاً با ریخت و پاش و اسراف همراه است، برتری خود را به رخ دیگران می‌کشند. به بیان قرآن کریم، شاکله خودبرتربینی، تفکر ثروتمدارانه و تحقیر فاقدان مال، ویژگی مشهود این دسته از افراد است (عالیان و همکاران، ۱۴۰۲: ۵). البته کسی با ثروت و ثروتمندی قانونی مخالف نیست، بلکه بر اساس تفاوتهای طبیعی بشر؛ تفاوت در ثروت، قدرت، شجاعت، هوش، عقل و ... کاملاً پذیرفته و لازم است اما اشرافیت؛ یعنی فاصله بیش از ده برابری در درآمد و ثروت و به وجود آمدن کوه بلند غنا در کنار دره‌های عمیق فقر که برای هیچ انسان باوجدانی پذیرفتنی نیست.

خداوند متعال در قرآن کریم در این خصوص می‌فرماید: «وَكَذَلِكَ مَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ فِي قَرْيَةٍ مِنْ نَذِيرٍ إِلَّا قَالَ مُتْرَفُوهَا إِنَّا وَجَدْنَا آبَاءَنَا عَلَىٰ أُمَّةٍ وَإِنَّا عَلَىٰ آثَارِهِمْ مُقْتَدُونَ» (زخرف: ۲۳)؛ و همین‌گونه ما در هیچ مجتمعی پیش از تو نیز، بیم‌دهنده‌ای نفرستادیم، جز اینکه مردمان خوشگذران آنها گفتند: ما پدرانمان را بر آیینی یافته‌ایم و ما بر پی آنها رهرویم.

پنج) پیشگیری از ترویج فساد و توطئه

فساد سیستمی (نهادینه)، فساد است که عمدتاً به دلیل ضعف یک سازمان یا یک فرایند به وجود می‌آید و معمولاً با مقامات مسئول که در داخل سیستم فاسد عمل می‌کنند، مرتبط است. زمانی می‌توان گفت فساد سیستمی وجود دارد که فساد بدون مانع، فرایندهای سیستم را آلوده کرده باشد و هیچ سازوکار نظارتی حتی نتواند از وقوع فساد مطلع شود، چه رسد به آنکه آن را به نهاد قضایی گزارش کند و به اطلاع عموم برساند. فساد سیستمی معمولاً چنان فرایندها و ساختارها را آلوده می‌کند که نهادهای نظارتی یا از کار می‌افتند یا خود آلوده شده و به فساد دامن می‌زنند. اما تعبیر فساد سیستماتیک یا فساد شبکه‌ای هرچند شباهت واژگانی دارد، اما به مفهوم دیگری است و به معنای وجود مجموعه‌ای از اقدامات هماهنگ در برخی مسئولان و افراد ذی‌نفوذ در بخشهای مختلف اداری و بروکراتیک کشور است که گاه حتی در حوزه تصمیم‌سازی و تنظیم قوانین و مقررات اجرایی نیز نفوذ یافته‌اند.

اولین و اصلی‌ترین مدعی مبارزه با فساد، خود نظام اسلامی است و از مبارزه با فساد ابایی ندارد و آن را تحمل نمی‌کند؛ هرچند در این مسیر هزینه‌های زیادی را متحمل می‌شود که یکی از آنها تهمت سیستمی بودن فساد به نظام است. در جامعه اسلامی کسانی زندگی می‌کنند که ظاهرشان با مسلمین است و باطنشان با دشمنان آنان. در ظاهر در پی صلاح و اصلاح‌اند و در واقع تمام تلاششان برای فساد و نابودی دین و انسانیت است. قرآن این گروه را منافق نامیده است. اینان از جمله کسانی‌اند که مانند یهود در پی تفرقه‌افکنی بین مسلمانان‌اند. اینان همانهایی‌اند که خدا پرده از نیاتشان برداشته و دسیسه آنان در ساخت مسجد را افشا کرده است: «وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مَسْجِدًا ضُرَارًا وَكُفْرًا وَتَفْرِيقًا بَيْنَ الْمُؤْمِنِينَ» (توبه: ۱۰۷). علامه طباطبایی ذیل آیه نوشته است: خداوند در این آیه غرض منافقان را از ساختن مسجد بیان کرده که مقصودشان از این عمل این بوده که به دیگران ضرر برزنند و کفر را ترویج کرده، میان مؤمنین تفرقه بیندازند و پایگاهی داشته باشند تا در آنجا علیه خدا و رسولش کمین گرفته، از هر راهی که ممکن شود دشمنی کنند (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۹: ۳۸۹). به نظر برخی از مفسران، در آیه ۷۹ سوره توبه، خداوند آنها را مسخره کرده و ایشان را عذاب دردناک خواهد داد (فخر رازی، ۱۴۲۰، ج ۱۸: ۱۴۵). بعضی از منافقان هم با مقایسه زکات با جزیه از پرداخت آن سر باز می‌زدند. (طبرسی، ۱۳۷۲، ج ۱۲: ۵۲)

خداوند متعال در قرآن کریم در این خصوص می‌فرماید: «إِنَّ الَّذِينَ يُحِبُّونَ أَنْ تَشِيعَ الْفَاحِشَةُ فِي الَّذِينَ آمَنُوا لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ» (نور: ۱۹)؛ بلکه آنها که دوست دارند اشاعه فحشا شود، در دنیا و آخرت مجازات شدید دارند.

د) نتیجه‌گیری

نظر به جامعیت و جاودانگی قرآن کریم، درمی‌یابیم که هیچ موضوع مهمی در راستای هدایت انسان نیست که در قرآن از آن صحبت نشده باشد؛ به خصوص موضوع مهمی همچون پدیده نفاق و عواملی که به طور منفی در ساختار آن مؤثر است. یکی از گروه‌هایی که قرآن کریم به صورت جدی به آن توجه داشته و با نزول آیات متعددی در سور مختلف به بحث و بررسی برای شناسایی و بیان مشخصات آنها از جوانب گوناگون پرداخته و خطرات آنها را بیان کرده، موضع نفاق و منافقین است. در ارتباط با منافقان، سخنان بسیاری از پیامبر خدا (ص)، امام علی (ع) و دیگر ائمه اطهار (ع) وجود دارد. با توجه به اینکه شناخت منافق برای مسلمانان مشکل بوده است، خداوند متعال با تخصیص سوره‌ای با عنوان «منافقون» و همچنین آیات مختلف در دیگر سور، نقاب از چهره واقعی آنان برداشته است تا مسلمانان، این گروه را به خوبی شناخته و خود را در برابر خطرات احتمالی آنها حفظ کنند.

جریان نفاق برای تضعیف نظام اسلامی و مسلمانان همه تلاش خود را مصروف این معنا می‌کند تا رهبری امت را متهم به اموری کند که ضد ارزشی و ضد هنجاری‌اند. جریان نفاق اصولاً دنبال فتنه‌گری است؛ زیرا در فتنه‌هاست که می‌تواند مردم را به سوی شیاطین سوق دهد و به خدمت آنان درآورد. از همین رو، همواره فتنه‌گری کرده و فتنه‌های اجتماعی را ایجاد می‌کند. اصولاً شایعه‌سازی و شایعه پراکنی نسبت به رهبران و کارگزاران نظام سیاسی و ایجاد بیم و هراس از دشمن در دل مردمان و پخش اخبار و اراجیف خبری برای ایجاد فتنه، از شگردهای آنان است. خداوند به کسانی که میان کفر و ایمان، راه نفاق را برگزیدند، هشدار می‌دهد که این تحیر فکری و رفتاری می‌تواند بسیار خطرناک‌تر از کفر باشد و آنان را به مرتبه‌ای پست از اهل کفر بکشانند؛ زیرا کافر با شفافیت، کفر خویش را نشان می‌دهد و مکر نمی‌ورزد؛ ولی منافق با مکرورزی و ریاکاری خویش موجب می‌شود که خشم الهی را به خود معطوف کند. اینگونه است که در پایین‌ترین طبقات دوزخ قرار می‌گیرد.

در این مقاله درصدد تبیین راهکارهای مقابله با یکی از رذایل انسان بودیم که مانع گسترش تفکر الهی در جامعه بشری است. نفاق، پدیده زشتی است که از چنین ویژگی‌ای برخوردار است. در پژوهش حاضر، دیدگاه قرآن در تبیین راهکارهای مقابله با پدیده نفاق

در بیداری اسلامی بررسی شده است. بر این اساس، محقق با استفاده از روش تحلیل مضمون، داده‌های حاصل از آموزه‌های قرآن کریم را مفهوم‌سازی کرده است. بر اساس این مفاهیم، مضامین اولیه (اختصاصی بودن، منحصرسازی، خبر پراکنی، خبر نادرست، هوشیاری، دانایی، پیش‌بینی، بزرگان، بلندپایگان، خرابکاری و انحطاط) و مضامین سازمان‌دهنده (ویژه‌سازی، محدودیت، سخن پراکنی، خبر تحریف‌شده، روشن‌بینی، دوراندیشی، عاقبت‌بینی، اغنیا، نجیب‌زادگان، فتنه‌انگیزی و تبه‌کاری) و مضامین فراگیر به دست آمد. در نهایت، با ترکیب و ادغام مضامین فراگیر نزدیک به هم، پنج بُعد مبارزه با انحصارگرایی، بصیرت‌افزایی، مقابله با شایعه‌سازی، جلوگیری از اشرافیت و پیشگیری از ترویج فساد و توطئه استخراج شد.

پیشنهاد

جوامع اسلامی باید دریابند که دشمنی فقط در اقدام یهودیان و منافقان صدر اسلام خلاصه نمی‌شود، بلکه دشمنان با شیوه‌های جدیدتر همواره در پی شکست مسلمانان‌اند؛ لذا پیشنهاد می‌شود تحقیقاتی در خصوص موضوعات ذیل انجام پذیرد:

- بررسی تأثیر تبلیغات در دوران معاصر؛
- بررسی تبلیغات در تاریخ ائمه اطهار و تطبیق آن با عصر معاصر؛
- چگونگی انجام تبلیغات سیاسی و اجتماعی در عصر حاضر.

منابع

- قرآن کریم.
- نهج البلاغه.
- آرای، وحید (۱۴۰۱). «حکمرانی فرهنگی انقلاب اسلامی ایران، الهام بخش بیداری اسلامی». مطالعات بیداری اسلامی، سال یازدهم، ش ۴: ۱۴۴-۱۲۷.
- ابن فارس، ابوالحسن (۱۴۲۲ ق). معجم مقاییس اللغة. بیروت: دارالاحیاء التراث العربی.
- ابن منظور، محمد بن مکرم (۱۴۱۴ ق). لسان العرب. بیروت: دارالفکر.
- اخوان مقدم، زهره (۱۴۰۰). «بررسی مفهوم فتنه در قرآن و نهج البلاغه با تأکید بر مفهوم فتنه مثبت و فتنه منفی». دین پژوهی و کارآمدی، دوره اول، ش ۱: ۱۹-۱.
- بزرگ زاده، حسین (۱۳۸۷). «نفاق و منافقین از منظر قرآن». دین و سیاست، ش ۱۷: ۸۳-۵۷.
- حسینی، سید سعید؛ ابراهیم برزگر و محمدهادی حیدریان (۱۴۰۰). «رفتارشناسی سیاسی منافقان در آرای مفسران معاصر». پژوهشهای سیاست اسلامی، سال نهم، ش ۱۹: ۲۴۹-۲۲۸.
- حسینی، سید محمد (۱۳۷۶). دوچهرگان. قم: دفتر تبلیغات اسلامی.
- حکاک، محمد؛ میثم جعفری و مهدی ویشلقی (۱۳۹۹). «واکاوی استراتژی سکوت بر اساس آموزه‌های نهج البلاغه». علوی، سال یازدهم، ش ۲: ۲۴-۳.
- راغب اصفهانی، حسین بن محمد (۱۴۱۲ ق). مفردات الفاظ قرآن. بیروت: دار الفکر.
- رکیان، رشید و ناصر پورحسن (۱۴۰۱). «تأثیر انقلاب اسلامی بر بیداری اسلامی در منطقه؛ با تأکید بر انصارالله یمن». مطالعات بیداری اسلامی، سال پانزدهم، ش ۴: ۸۲-۵۹.
- شاه‌عبدالعظیمی، حسین بن احمد (۱۳۶۳). تفسیر اثنی عشری. تهران: میقات.
- شاه‌محمدی، مریم؛ محمدمهدی کریمی‌نیا و مجتبی انصاری مقدم (۱۴۰۰). «بررسی بینامتنی رابطه نفاق و ریا در قرآن و نهج البلاغه». پژوهش و مطالعات علوم اسلامی، سال سوم، ش ۲۶: ۱۴۴-۱۵۹.
- طباطبایی، سید محمدحسین (۱۳۷۴). ترجمه تفسیر المیزان. قم: دفتر انتشارات اسلامی.
- طبرسی، فضل بن حسن (۱۳۷۲). مجمع البیان فی تفسیر القرآن. تهران: ناصر خسرو، چ سوم.
- عالمیان، اصغر؛ مسعود راعی و غلامحسین مسعود (۱۴۰۲). «تأثیر اشرافی‌گری بر عدالت اقتصادی در پرتو فقه و قانون اساسی». مطالعات فقه اقتصادی، دوره پنجم، ش ۱: ۱۶-۱.
- غرسبان روزبهانی، مرتضی و مختار شیخ حسینی (۱۴۰۱). «مبانی و شاخصه‌های سیاسی انتظار راهبردی در مکتب شهید سلیمانی». مهدویت، ش ۶۱: ۳۲۲-۲۷۶.
- فخر رازی، محمد بن عمر (۱۴۲۰ ق). التفسیر الکبیر (مفاتیح الغیب). بیروت: دار احیاء التراث العربی، چ سوم.

واکاوی راهکارهای مقابله با پدیده نفاق در بیداری ... ♦ ۱۸۳

- قاضی زاده، کاظم و محمدعلی طبسی (۱۳۸۷). «جریان‌شناسی نفاق و بررسی انگیزه‌های آن در انقلاب نبوی از دیدگاه قرآن کریم». *مطالعات انقلاب اسلامی*، سال چهارم، ش ۱۵: ۱۳۹-۱۶۸.
- محقق، محمدباقر (۱۳۶۱). *نمونه بینات در شأن نزول آیات*. تهران: انتشارات اسلامی.
- مکارم شیرازی، ناصر و همکاران (۱۳۷۴). *تفسیر نمونه*. تهران: دارالکتب الاسلامیه.
- مطهری، مرتضی (۱۳۹۵). *آشنایی با قرآن*. تهران: صدرا.
- مطهری، مرتضی (۱۳۹۰). *مجموعه آثار*. تهران: صدرا، ج پنجم.
- معارف، مجید؛ مجتبی میرزایی و فاخره فراهانی (۱۳۹۳). «زمینه‌های شکل‌گیری شایعه و راهکارهای مقابله با آن از نگاه قرآن». *مطالعات روش‌شناسی دینی*، سال اول، ش ۱: ۱۲۱-۱۰۷.
- مهری، اصغر (۱۳۹۷). «نقش بصیرت دینی در عبور از فتنه‌ها با تأکید بر دیدگاههای مقام معظم رهبری». *اندیشنامه ولایت*، سال سوم، ش ۷: ۹۹-۱۲۵.
- ناصری کریموند، امان‌الله و جواد جمشیدی حسن‌آبادی (۱۳۹۵). «بررسی ویژگی‌های منافقان در قرآن». *پویش در آموزش علوم انسانی*، سال اول، ش ۲: ۳۵-۴۴.
- The Holy Quran.
- Nahj al-Balagha.
- Akhavan Moghadam, Zahra (2021). "A Study of the Concept of Fitnah in the Quran and Nahj al-Balagha with Emphasis on the Concept of Positive Fitnah and Negative Fitnah". *Religious Studies and Effectiveness Quarterly*, Vol. 1, Issue 1: 1-19.
- Alamian, Asghar; M. Ra'i & Gh.H. Mas'ud (2023). "The effect of aristocracy on economic justice in the light of jurisprudence and the constitution". *Economic Jurisprudence Studies Quarterly*, Fifth Edition, Issue 1: 1-16.
- Arayee, Vahid (2022). "The Cultural Governance of the Islamic Revolution of Iran Inspiring the Islamic Awakening". *Islamic Awakening Studies Quarterly*, Year 11, Issue 4: 127-144.
- Bozorgzadeh, Hossein (2008). "Hypocrisy and Hypocrites from the Perspective of the Quran". *Quarterly Journal of Religion and Politics*, Issue 17: 57-83.
- Fakhr al-Razi, Muhammad ibn Omar (1999). *Tafsir al-Kabeer (Keys to the Unseen)*. Third edition, Beirut: Dar Ihya al-Turaht al-Arab.
- Ghazi Zadeh, Kazem & M.A. Tabasi (2008). "The Flow of Hypocrisy and the Investigation of Its Motives in the Prophetic Revolution from the Perspective of the Holy Quran". *Islamic Revolution Studies Quarterly*, Year 4, Issue 15: 139-168.
- Hosseini, Seyyed Mohammad (1997). *Dochehrgan*. Qom: Islamic Propaganda Office.
- Hosseini, Seyyed Saeed; E. Barzegar & M.H. Heydarian (2021). "Political Behavior of Hypocrites in the Opinions of Contemporary

- Commentators**". *Quarterly Journal of Islamic Politics Research*, Year 9, Issue 19: 228-249.
- Hakak, Mohammad; M. Jafari & M. Vishlaqi (2020). **"Analysis of the Strategy of Silence Based on the Teachings of Nahjul-Balaghah"**. *Bi-Quarterly Journal of Alavi Scientific Research*, Year 11, Issue 2: 3-24.
 - Ibn Faris, Abul-Husayn (2001). **Dictionary of Language Standards**. Beirut: Dar al-Ahya al-Turaht al-Arabi.
 - Ibn Manzur, Muhammad ibn Makram (1993). **The Language of the Arabs**. Beirut: Dar al-Fikr.
 - Gharsban Roozbahani, Morteza & M. Sheikh Hosseini (2022). **"The political foundations and characteristics of strategic expectation in the school of Martyr Soleimani"**. *Mahdavit Quarterly*, Issue 61: 276-322.
 - Ma'aref, Majid; M. Mirzaei & F. Farahani (2014). **"The contexts of rumor formation and ways to deal with it from the perspective of the Quran"**. *Bi-Quarterly Journal of Religious Methodology Studies*, Year 1, Issue 1: 107-121.
 - Makarem Shirazi, Nasser & Colleagues (1995). **Sample Interpretation**. Tehran: Daral Kitab Al-Islamiyya.
 - Mehri, Asghar (2018). **"The role of religious insight in overcoming seditions with an emphasis on the views of the Supreme Leader"**. *Bi-Quarterly Journal of Velayat Thought*, Year 3, Issue 7: 99-125.
 - Mohaqeq, Mohammad Baqir (1982). **Sample of Evidence in the Occasion of the Revelation of the Verses**. Tehran: Islamic Publications.
 - Motahari, Morteza (2011). **Collection of Works**. Tehran: Sadra, Fifth Edition.
 - Motahari, Morteza (2016). **Introduction to the Quran**. Tehran: Sadra Publications.
 - Naseri Karimvand, Amanollah & J. Jamshidi Hassanabadi (2016). **"A study of the characteristics of hypocrites in the Quran"**. *Quarterly Journal of Progress in Humanities Education*, Year 1, Issue 2: 35-44.
 - Raghieb Isfahani, Hussein bin Muhammad (1991). **Dictionary of the Words of the Quran**. Beirut: Dar al-Fikr Publishing.
 - Rekabian, Rashid & N. Pourhasan (2022). **"The Impact of the Islamic Revolution on the Islamic Awakening in the Region; With Emphasis on the Ansar Allah of Yemen"**. *Quarterly Journal of Islamic Awakening Studies*, Year 15, Issue 4: 59-82.
 - Shah Abdul Azimi, Hussein bin Ahmad (1984). **Tafsir Ithna Ashri**. Tehran: Miqat.
 - Shah Mohammadi, Maryam; M.M. Kariminia & M. Ansari Moghadam (2021). **"Intertextual Study of the Relationship between Hypocrisy and Pretense in the Quran and Nahjul-Balagha"**. *Quarterly Journal of Islamic Sciences Research and Studies*, Year 3, Issue 26: 144-159.
 - Tabarsi, Fadl ibn Hassan; (1993). **Majma al-Bayan fi tafsir al-Quran**. Third edition. Tehran: Nasser Khosrow.
 - Tabatabai, Seyyed Mohammad Hussein (1995). **Translation of Tafsir al-Mizan**. Qom: Islamic Publications Office.